

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

Я. В. Артеменко
аспірант*Міжрегіональної Академії управління персоналом*

КОНЦЕПЦІЯ ІНТЕРНЕТ-ПРАВОВІДНОСИН В СУЧАСНІЙ ДОКТРИНІ ПРАВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. З розвитком кіберпростору та перенесення зв'язків суб'єктів права у віртуальну реальність сформувалась концепція виникнення нового виду правовідносин. Її продовженням є інша концепція у вигляді доведення доцільності інституалізації віртуального права як окремої галузі на основі виникнення вказаного нового виду правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кібервідносин та їх регулювання вже досліджувалися науковцями, серед яких за основу написання статті взято праці таких науковців як І.В. Безверхня, І. В. Діордіца, С.В. Демедюк, Р.Є. Єннан, О.О. Козуб, І.М. Кочан, В.А. Ліпкан, Л.В. Перевалова, О.М. Селезньова та інших.

Невирішені раніше проблеми. Однак, чи виникають нові правовідносини? Чи то вже визнані в доктрині права України правові відносини реалізуються в іншому просторі? Це питання потребує відповіді задля вирішення шляхів правового регулювання питань кібербезпеки, реалізації суспільних відносин у кіберпросторі, побудови національної системи кібербезпеки.

Метою даної статті і критична оцінка концепції кібервідносин (інтернет-відносин) як окремого виду суспільних відносин, врегульованих правом; визначення необхідності узагальнення особливостей кіберпростору як середовища для реалізації та охорони суспільних відносин та на цій основі розробки та впровадження нових норм законодавства України, якими б враховувалися ці особливості.

Виклад основного матеріалу. У процесі розвитку високих технологій, доводять В.А. Ліпкан та І. В. Діордіца, виникло принципово нове середовище – кіберпростір, що формується із соціальної, технічної, телекомунікаційної, інформаційної, мережево-комп'ютерної складової частини [1, с. 174]. Сюди зі сфери безпосереднього міжособистісного спілкування переносяться суспільні відносини [2, с. 61]. А тому нагальним для вирішення питанням є формування поняття кіберпростору.

Порівнюючи підходи до поняття «кіберпростір», що пропонуються науковцями з США, офіційними документами, вітчизняними науковцями, Д. Дубов доходить висновку про доціль-

ність застосування американського підходу, коли здійснюється орієнтація на можливість використання визначень у суто практичній діяльності (формування ефективних стратегій національної безпеки, доктринальних документів у сфері кібербезпеки для тих родів військ чи силових відомств, на які покладається обов'язок його захисту) [3, с. 28]. Наприклад, Брайан Р. вважає, що кіберпростір можна розбити на чотири під концепції: місце, відстань, розмір і маршрут. На основі цієї подібності вчена показує, що ми можемо застосувати низку філософських позицій щодо фізичного простору до кіберпростору. Однак, при цьому вона не стверджує, що кіберпростір точно подібний до фізичного простору, а тому може бути включений під одну конкретну теорію фізичного простору. Кіберпростір являє собою новий захоплюючий носій, який дозволяє нам спілкуватися, навчати, вчитися та розуміти способами, які ніколи раніше не уявляли [4, с. 153]. При чому на Заході концепція кіберпростору відділена від концепції Інфраструктури інформаційних технологій [5, с. 1784].

Кібернетичний простір (кіберпростір), як констатує І.М. Кочан, являє собою сполуку нових форм людської діяльності, нових форм комунікації, нових соціальних груп (різні віртуальні суспільства включно) тощо. Тобто це середовище, яке виникає в результаті функціонування на основі єдиних принципів і за загальними правилами інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем [6, с. 280].

Згідно підп. 11. ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кіберпростір являє собою «середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних» [7]. Як було доведено вище, адміністративні правовідносини реалізуються і охороняються у відповідному специфічному середовищі. Як вказує С.В. Демедюк, «сьогодні у світі відбувається глобальне перенесення

соціальної й економічної активності індивідів у кіберпростір, який стає невід'ємною складовою сучасного суспільства, частиною сучасного навколишнього середовища» [8, с. 119]. О.О. Козуб доходить висновку, що «виникнувши спочатку як один із засобів прискорення передачі інформації, дуже швидко Інтернет перетворився на цілісну саморегульовану систему стосунків та зв'язків» [9, с. 176]. І таке перенесення та формування нового простору для комунікацій суб'єктів права стало поштовхом для розробки теорії інтернет-відносин як нового типу правовідносин.

С.В. Демедюк вказує, що «суспільні відносини виникають у процесі накопичення, використання та збереження інформації між користувачами кіберпростору. Так, наприклад, коли одна особа, користуючись можливостями кіберпростору, здійснює продаж товарів, послуг або виконання певних робіт, інша особа здійснює перегляд інформації, замовлення та оплату, що в комплексному вимірі можна охарактеризувати як різновид суспільних відносин» [8, с. 119-120]. Р.Є. Єннан виділяє «відносини, пов'язані з функціонуванням мережі Інтернет (Інтернет-відносини), які, зокрема, стосуються таких питань: регулювання змісту (контенту – інформаційного наповнення Інтернет-ресурсів); запобігання кіберзлочинності; захист конфіденційної інформації та персональних даних; захист прав інтелектуальної власності; електронна комерція (торгівля); захист прав споживачів; захист прав людини [10, с. 10-11]. Як ми вважаємо, мова іде не про «новий» вид правовідносин.

Якщо проаналізувати суб'єктний склад описаних видів відносин, їх зміст, то виділяються підстави до віднесення кожного з видів до вже виділеного в теорії права виду правовідносин, залежно від конкретних суб'єктів, змісту. Наприклад, запобігання кіберзлочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності, що виступає основним видом боротьби зі злочинністю, що здійснюється уповноваженими на це суб'єктами і головною метою якого є безпосередньо зниження рівня злочинності [11, с. 192] може бути визначне як адміністративні правовідносини. Для цього наявні підстави, якщо уповноважений на запобігання кіберзлочинності суб'єкт застосовує примус, імперативні методи впливу в рамках форм, віднесених до його правового статусу законом.

Таким чином, суспільні відносини, які реалізуються у кіберпросторі не змінюють правову природу, не втрачають притаманних їм ознак, належність до окремої з галузей права. Це означає, що адміністративні відносини, які реалізуються у кіберпросторі, залишаються адміністративними, оскільки зв'язки між їх суб'єктами не змінюють ознак імперативності, владності, обов'язковості приписів тощо, не зважаючи на перенесення комунікації у віртуальне середовище.

Це означає, що позицію Р.Є. Єннана щодо виділення суспільних відносин, що виникають у зв'язку з використанням глобальних комп'ютерних мереж можливо поставити під сумнів, коли науковець визначає вказані відносини «особливими інформаційними відносинами, спрямованими на організацію руху інформації в суспільстві..., учасники яких є носіями суб'єктивних прав і обов'язків у мережі Інтернет». Інтернет-відносини, на думку науковця, «це особливі суспільні відносини, що виникають у результаті впливу норм інформаційного, комп'ютерного, міжнародного й інших галузей права, міжнародних договорів на поведінку суб'єктів цих відносин. Інтернет-відносини – це новий тип суспільних відносин, які виникають, змінюються та припиняються в кіберпросторі». Він стверджує, що «інтернет-відносини зумовлені інформаційною природою комунікацій інформаційного суспільства, бути учасниками яких можливо лише за допомогою ЕОМ, підключеної до комп'ютерної мережі... Особливістю цих відносин також є наявність технічного компоненту, інформаційне наповнення, особливий суб'єктний склад. Це суспільні відносини, що існують в електронно-цифровій формі у кіберпросторі», доходить висновку Р.Є. Єннан [10, с. 10-11]. Аналіз наведеної позиції з точки зору ознак правовідносин, які на сьогодні вже виділені в теорії права України, відкриває сумнівність теорії «нового типу» суспільних відносин, в яких наявний технічний компонент. Вважаємо, що цей компонент не впливає на правову природу відносин, а характеризує спосіб зв'язку суб'єктів правовідносин. Сам Є.Р. Єннан, наполягаючи на виділенні кіберправовідносин (інтернет-відносин) вказує про «два типи цивільно-правових угод, які укладаються між операторами та провайдерами телекомунікацій та користувачами телекомунікаційних послуг та між власниками інформаційних ресурсів і користувачами цих ресурсів. Цими угодами можуть встановлюватися додаткові правила використання послуг і обладнання, доступу до інформації та прав щодо користування нею. Далі науковець продовжує, що «в інформаційних відносинах споживач комп'ютерної інформації завжди конкретний. Суб'єктами інформаційної діяльності можуть бути люди й соціальний колектив (науковий, управлінський, виробничий тощо), які можуть отримувати, зберігати, перетворювати, передавати чи використовувати інформацію. Висловлюючись інакше, до суб'єктів інформаційних відносин належать громадяни або організації, що отримують інформацію; її хранителі (бібліотечні працівники, працівники архівів, музеїв); особи, що обробляють інформацію (працівники обчислювальних центрів, органів статистики, фінансових органів) і, споживачі інформації, котрі використовують її у навчанні, побуті, практичній роботі»

[10, с. 13]. Наведена позиція означає, що дослідник визначає цивільно-правову природу правовідносин, які виникають між посередниками, які забезпечують електронні комунікації, та споживачами відповідних послуг. Інші відносини, які Р.Є. Єннан пропонує вважати інтернет-відносинами, сам науковець визначає інформаційними.

На наш погляд, не зрозумілою є одночасна класифікація правовідносин як інтернет-відносин та цивільно-правових відносин, інформаційних. На сьогодні суспільні відносини, що виникають з приводу встановлення режимів та форм обігу інформації, реалізації інформаційних прав і правового статусу суб'єктів інформаційних процесів і формування їх правомірної поведінки і зв'язків становлять предмет інформаційного права [12, с. 37].

І.В.Безверхня та Л.В. Перевалова пропонують інформаційними правовідносинами вважати суспільні відносини, які виникають з приводу одержання, перероблення, використання або зберігання інформації [13, с. 261]. Їх структуру, як визначає О.М. Селезньова, складають 1) об'єкт – того, з приводу чого виникають інформаційні правовідносини; 2) суб'єкт – сторін інформаційних правовідносин, які володіють певною правосуб'єктністю для реалізації інформаційних правовідносин; 3) зміст інформаційних правовідносин – комплексу суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що закріплюється за суб'єктами інформаційних правовідносин для здійснення інформаційної діяльності [14, с. 184].

Предмет цивільного права формується на виокремленні загальної засади, яка і є істотною для визначення певних суспільних відносин цивільно-правовими: приватноправовий характер суспільних відносин (майнові відносини, що відображають статику майнових прав; зобов'язальні відносини, що відображають динаміку майнових прав; відносини з реалізації прав вимоги тощо) [15, с. 67-68]. До основних специфічних (галузевих) ознак цивільних правовідносин належать такі обставини: 1) учасники цивільних правовідносин щодо один одного виступають як юридично рівні суб'єкти, що володіють організаційно-правовою й майнвою відособленістю; 2) цивільні правовідносини – це правовий зв'язок, що складається з приводу матеріальних і нематеріальних благ; 3) відносини сторін урегульовані на принципах ініціативи учасників у встановленні правовідносин і диспозитивності правового регулювання; 4) учасники цивільних правовідносин виступають як носії суб'єктивних цивільних прав і обов'язків; 5) захист суб'єктивних прав і спонук до виконання суб'єктивних обов'язків здійснюється за допомогою впливу на матеріальну сферу учасників і, як правило, у позовному порядку; 6) підстави виникнення, зміни й припинення цивільних правовідносин значною мірою відрізняються від юридичних

фактів в інших галузях права по видах, утриманню й характеру правових наслідків [16, с. 62].

Враховуючи викладене, теорія виділення нового типу правовідносин, наведена Р.Є. Єннаном [10, с. 12-13], видається непослідовною. Водночас, необхідно погодитись з науковцем в тому, що реалізація інформаційних, цивільних, адміністративних та інших правовідносин у віртуальному просторі має особливості, які потребують врахування при розробці норм, якими регулюються суспільні відносини окремих видів у відповідному середовищі, складаючи предмети галузей сучасного права України. Іншими словами, доцільним вважаємо визначення особливостей реалізації правовідносин в кіберпросторі. Такі правовідносини можуть бути різними за своєю правовою природою і регулюватися нормами різних галузей права, але в той же час мати спільні особливості їх реалізації та охорони, обумовлені специфікою середовища в якому такі відбуваються.

Підсумовуючи, зазначаємо, що у випадку реалізації суспільних відносин у кіберпросторі вважаємо за доцільне віднесення конкретних відносин за ознаками до певного з вже виділених видів правовідносин (адміністративні, цивільні, трудові, інформаційні і т.ін.). Це означає, що кібервідносини як окремий тип суспільних відносин підстав виділити недостатньо. Доцільно вести мову про правовідносини (адміністративні, цивільні, трудові, інформаційні тощо), які виникли, змінюються чи припинені у кіберпросторі. Зміна способу комунікації суб'єктів правовідносин не змінює їх правової природи. А тому, наприклад, коли особа в електронному вигляді отримує адміністративні послуги за допомогою особового кабінету чи в інший доступний спосіб електронної комунікації, виникають адміністративні правовідносини, реалізовані у кіберпросторі.

Про відсутність кібервідносин як окремого виду правовідносин свідчить і термінологія, яку представлено у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII [7]. У статті при розробці категоріально-понятійного апарату законодавець не використовує поняття кібервідносин, хоча ряд понять сфери кібербезпеки закріплено. Дана позиція, на наш погляд, свідчить 1) про відсутність кібервідносин (інтернет-відносин) як окремого виду суспільних відносин, врегульованих правом; 2) можливість реалізації суспільних відносин у кіберпросторі і їх регулювання правом окремих галузей, залежно від правової природи, притаманних ознак; 3) існування особливостей реалізації та охорони суспільних відносин, обумовлених використанням кіберпростору їх суб'єктами; 4) існування особливостей кіберпростору як середовища для реалізації та охорони суспільних відносин.

Підсумовуючи вказане, зауважимо, що не зважаючи на заперечення теорії кібервідносин як нового типу правовідносин, ми визнаємо необхідність узагальнення особливостей кіберпростору як середовища для реалізації та охорони суспільних відносин та на цій основі розробки та впровадження нових норм законодавства України, якими б враховувалися і особливості кіберпростору як середовища для реалізації та охорони суспільних відносин, так і особливості реалізації та охорони суспільних відносин, які виникають, змінюються чи припиняються з використанням кіберпростору їх суб'єктами. Зауважимо, що кіберпростір може бути як єдиним середовищем комунікації суб'єктів, так і поєднуватися з комунікаціями фізичними. Що знову ж таки свідчить про сталість правової природи відносин, не залежно від особливостей середовища їх реалізації, способів комунікацій.

Література

1. Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 174–180.
2. Павлова Ю. С. Правовий статус електронних доказів у світлі нового Цивільного процесуального кодексу України. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 60–66.
3. Дубов Д. В. Підходи до формування тезаурусу у сфері кібербезпеки. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 19–30.
4. Bryant R/ What Kind of Space is Cyberspace? *An Internet Journal of Philosophy*. 2001. № 5. Р. 138–155.
5. The Cyber Space and Information, Communication and Technology: A Tool for Westernization or Orientalism or Both. *Journal of Computer Science*. 2011. № 7 (12). Р. 1784–1792.
6. Кочан І.М. Слова з компонентом кібер- у сучасній українській мові. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2016. Вип. 63. С. 277–285.
7. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017 р. № 91. С. 31.
8. Демедюк С. В. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері забезпечення кібербезпеки в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 119–123.
9. Козуб О. О. Кіберпростір як середовище породження і самореалізації принципу космополітизму. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2010. Вип. 43. С. 176–179.
10. Еннан Р. Є. Поняття, ознаки, сутність, специфіка та види відносин у мережі Інтернет. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 3. С. 10–19.
11. Корягіна А. М. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191–196.
12. Кормич Б. А. Інформаційне право. Підручник. Харків: БУРУН і К., 2011. 334 с.
13. Безверхня І.В. Перевалова Л.В. Поняття інформаційних правовідносин. *Міжнародна наукова конференція MicroCAD : Секція №25 – Актуальні проблеми розвитку інформаційного суспільства в Україні*. Вестник НТУ «ХПІ», 2011. С. 261.
14. Селезньова О. М. Структура інформаційних правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 27(2). С. 183–186.
15. Сібільов М. М. Предмет приватного (цивільного) права. *Право України*. 2014. № 6. С. 66–74.
16. Домусчі С.Д. Сутність цивільних правовідносин. *Актуальні проблеми держави та права: збірник наукових праць*. 2008. Вип. 41. С. 60–64.

Анотація

Артеменко Я. В. Концепція інтернет-правовідносин в сучасній доктрині права України. – Стаття.

В статті здійснено критичну оцінку концепції кібервідносин (інтернет-відносин) як окремого виду суспільних відносин, врегульованих правом; визначено необхідність узагальнення особливостей кіберпростору як середовища для реалізації та охорони суспільних відносин та на цій основі розробки та впровадження нових норм законодавства України, якими б враховувалися ці особливості.

Ключові слова: кібервідносини, інтернет-відносини, правове регулювання, право віртуального простору, інтернет-право.

Аннотация

Артеменко Я. В. Концепция интернет-правоотношений в современной доктрине права Украины. – Статья.

В статье осуществлена критическая оценка концепции киберотношений (интернет-отношений) как отдельного вида общественных отношений, урегулированных правом; определена необходимость обобщения особенностей киберпространства как среды для реализации и охраны общественных отношений и на этой основе разработки и внедрения новых норм законодательства Украины, которыми бы учитывались эти особенности.

Ключевые слова: киберотношения, интернет-отношения, правовое регулирование, право виртуального пространства, интернет-право.

Summary

Artemenko Ya. V. The concept of Internet legal rights in the current doctrine of the law of Ukraine. – Article.

The article critically evaluates the concept of cyber relations (Internet relations) as a separate type of law-governed social relations; the necessity of generalization of features of cyberspace as an environment for realization and protection of public relations is determined, and on this basis the development and introduction of new norms of the legislation of Ukraine, which would take into account these features.

Key words: cyber relations, internet relations, legal regulation, virtual space law, internet law.